

Миланка Бабић Вукадинов
milabv@gmail.com
Библиотека града Београда

УДК 069.51:094/096(497.11)

Марина Неђић
marina.tutunovic@gmail.com
Библиотека града Београда

РУКОПИСНА И СТАРА ШТАМПАНА КЊИГА У БИБЛИОТЕЧКИМ ЗБИРКАМА МУЗЕЈА НА ТЕРИТОРИЈИ БЕОГРАДА

Сажетак: Српска престоница има 52 музеја (уметнички, културно-историјски, меморијални, технички и природно-историјски музеји), чије интересантне поставке, богате ризнице и велики број репрезентативних предмета говоре о најразличитијим периодима живота у Београду и Србији. Поједини музеји у својим библиотекама чувају рукописну и стару штампану књигу као културно и научно благо које представља сведочанство о томе како је Град настајао, али и како су се Србија и српски народ, кроз историју, развијали и стварали дела врхунског значаја и лепоте – културно наслеђе од посебног интереса за Републику Србију које ужива посебну правну заштиту. Састав збирки рукописне и старе штампане књиге београдских музеја је шаролик, тематски и језички, а у раду ће бити представљани фондови Војног музеја, Педагошког музеја и Музеја позоришне уметности Србије.

Кључне речи: Музеји у Београду, музејске библиотеке, рукописна књига и стара штампана књига у Београду, Педагошки музеј, Војни музеј, Музеј позоришне уметности Србије.

Увод

Стара и ретка књига је појам који у музеолошким оквирима има истакнуто место. Према подацима које су специјалне библиотеке у установама културе доставиле за базу Мрежа библиотека Србије и према подацима Народне Библиотеке Србије, у установама културе чува се преко 3000 старих и ретких књига. У неким установама оне нису у оквиру фондова специјалне библиотеке, већ су издвојене у посебне збирке. Укупно 35,3% библиотека дале су податак да у својим

фондовима поседују старе и ретке књиге.¹ Ова библиотечка грађа је културно наслеђе од посебног интереса за Републику Србију и као такво ужива посебну заштиту, утврђену законом којим се уређује култура, као и другим прописима, без обзира на то у чијој је својини, односно код кога се налази и да ли је регистрована и евидентирана. Према Закону,² стару и ретку библиотечку грађу чине:

1. старе српске књиге:

- рукописне књиге на српскословенском и српском језику српскословенског језичког периода, закључно са 18. веком, као и рукописне књиге настале до 1867. године, на српскословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском народном језику;

- штампане књиге, периодичне и друге публикације објављене на српскословенском, рускословенском (у српској употреби), славеносрпском и српском језику, закључно са 1867. годином;

- рукописне и штампане књиге на страним језицима чији је аутор припадник српског народа, закључно са 1867. годином;

- издања дубровачке књижевности, која припадају и српској и хрватској култури, закључно са 1867. годином;

2. старе стране књиге: рукописне и штампане књиге објављене до године која се узима као критеријум по прописима државе из које потичу.

Рукописаних књига код Срба, које нису сачуване, има још од времена Ћирила и Методија. До нас су дошли преписи њихових књига, и то из друге половине 10. века и почетка 11. века. Писане су глагољицом или ћирилицом. Најстарија српска књига је Маријинско глагољско јеванђеље из 11. века, писана глагољицом. У њему већ има трагова утицаја српског језика, под чијим утицајем ће се касније развити српска редакција старословенског језика и зато се претпоставља да је преписивач био Србин.³ Најстарије рукописне књиге у Срба су на пергаменту, белом и жутом, а хартија се појављује у 14. веку. До краја 15. века све српске књиге су рукописне, када се појављују штампарије а у употребу полако улази и штампана књига.

1 Марина Митрић, „Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми”, https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2619 (преузето 20. 3. 2018).

2 „Закон о старој и реткој библиотечној грађи”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 52 (2011).

3 Ђорђе Сп. Радојичић, *Рукописна и штампана књига* (Београд: Музеј примењене уметности, 1952), 4.

Инкунабуле и старе штампане књиге на српском језику јављају се крајем 15. века, издају се током читавог столећа, да би са последњом књигом, 1638. године, престале да постоје. Њихова појава је условљена једним од револуционарних проналазака касног средњег века – новом техником умножавања књига, Гутенберговим покретним ливеним словима, која је заменила скупу и приметну праксу писања књиге руком. Из Мајнца, родног места Јохана Гутенберга и града у којем се 1455. године појавила прва штампана књига (*Библија од 42 реда*), нови изум брзог и лаког умножавања књига ширио се по земљама Западне Европе, у пуном економском и културном замаху. За кратко време, у низу европских градова, стотине штампарија претвориле су ову „црну уметност” у све утицајније средство просвете и уносне трговине. Предност ове технике уочио је и зетски деспот Ђурађ Црнојевић, просветитељ и љубитељ књиге, који је набавио пресу у Венецији. Прва књига у штампарији Црнојевића је *Окѳоих ѿрвоѳласник*, изашла на Цетињу 1494. године, и она представља најстарију књигу штампану ћирилским словима код јужнословенских народа. Наше инкунабуле, потекле из штампарије Црнојевића, врхунска су дела јужнословенске графике, чији квалитет и лепоту није достигла ни једна српска средњовековна штампарија. По турском освајању, 1496. године, прекида се рад цетињске штампарије. Губљење политичке самосталности и недостатак материјалних средстава спречавају да се штампарска делатност настави и разграна. Скроман квантитет српских штампарија и издања резултат су времена у којем су настајале. Почев од цетињске, укупно је само 15 штампарија издало око 40 издања, од којих је више од половине изашло у Венецији.⁴ Почетком 16. века Венеција, један од градова са најразвијенијим штампарством у Европи, већ је имала неколико стотина штампара који су издавали књиге на језицима других народа. У 18. веку штампано је свега 413 разноврсних српских књига. У Бечу, у српској штампарији Ј. Курцбека штампана је 151 књига, од Ст. Новаковића 1792. године прекупљеној штампарији 67, код Каливоде 2 књиге. У Будиму у Универзитетској штампарији 74, код Н. Ејценбергера, Ј. Летнера и Пацка по једна књига. У Венецији код Димитрија Теодосија 50, Пане Теодосија 4, Николе Пецана 12 књига.⁵

4 Луција Цернић и др., *Стара српска рукописна и штампана књига: из београдских збирки: каталог издања* (Београд: Народна библиотека Србије: Културно-просветна заједница Србије, 1984), 18–19.

5 Мита Костић и др., *Српска штампана књига 18. века: каталог* (Београд: Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1963), 19.

Српске књиге и публикације у Мађарској штампане су у Будиму од 1796. године, у Пешти после 1837. године, у Сегедину после 1841. године, нешто у Немачкој (у Лајпцигу, после 1823. године), а затим у Русији (у Петрограду, Москви, Одеси), у Швајцарској (у Женеви), у Темишвару (после 1823. године) и у Трсту (од 1835. године).⁶

Музеји су установе културе које систематски прикупљају, научно обрађују, чувају и излажу предмете уметничког, техничког, научног, историјског или археолошког материјала. Србија има преко 110 музеја, галерија и збирки. Њихов рад регулисан је *Решењем о утврђивању надлежности музеја према врстама уметничко-историјских дела и према територији* (Сл. гласник РС, бр. 28/95) и организовани су према хијерархијском и регионалном принципу. Организациону структуру, у већини музеја, чине одељења формирана око тематских збирки – најчешће археолошких, етнолошких, историјских, нумизматичких и уметничких, као и помоћне стручне службе попут конзерваторско-рестаураторског одељења, одељења документације, фотолабораторије.⁷ Специјалне библиотеке музејског типа у свету развијале су се још од оснивања првих музејских институција у 19. веку. Сакупљајући специфичну литературу оне су временом постале интегрисани део музејских институција.⁸ Коришћење фондова специјалних библиотека ограничено је на одређене корисничке групе, зависно од типа организације, у чијем саставу је образована, односно од специфичног типа корисника.⁹ У раду ће бити представљене збирке у Војном музеју, Педагошком музеју и Музеју позоршне уметности.

Војни музеј

Војни музеј, установа са посебним значајем у српској култури, настала је у години стицања државне независности Кнежевине Србије, 1878. Историја Војног музеја је слика континуитета и дисконтинуитета

6 Ђорђе Сп. Радојичић, *Рукописна и штампана књига* (Београд : Музеј примењене уметности, 1952), 26–27.

7 Марина Митрић, „Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми”, https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2619 (преузето 20. 3. 2018).

8 Катарина Крстић и Оливера Настић, „Специјалне музејске библиотеке код нас и у свету: историјат и карактеристике библиотека музеја савремених визуелних уметности”, *Панчевачко чинџалишије*, бр. 15 (новембар 2009).

9 „Закон о библиотечко-информационој делатности”, *Службени гласник Републике Србије*, бр 52 (2011).

историје српског народа, трајање које прекорачује више људских живота, постојање неколико држава и режима, памћење материјализовано у музејским збиркама.¹⁰ У депоима музеја чува се више од 32000 предмета, сређених у десет збирки, који су стизали вољом дародаваца, откупом или су ископавани на археолошким локалитетима и тврђавама.¹¹ Поред прикупљања музејских предмета у фондове, похрањивано је и писано благо. Брижљиво прикупљан, обрађиван и чуван библиотечки фонд, углавном из области опште и националне историје, војне науке, историје уметности, археологије, етнологије и музеологије на српском и светским језицима, значајно је увећан и данас има око 13500 књига и преко 6000 часописа.

Најстарија књига у библиотеци Војног музеја је из друге половине 16. века, штампана у Венецији, 1574. године: *Stratagemi militari di sesto giulio frontino, in Venetia*. Чува се и неколико дела штампаних током 17. века у Бечу, Венецији, Нирнбергу, Амстердаму, а која се односе на историју европских држава које су имале додира са дешавањима на Балкану и утицајем на њега. Једно од таквих је *Relatione della republica Venetiana, di giovani botero benese in Venetia*, 1608. Дела из 18. века нису реткост у овој библиотеци. Посебно место заузима тротомно дело о принцу Еугену Савојском из 1729. године: *Dumont-rousset, histoire militaire du prince Eugene de Savoye, du prince et duc de Marlborough, et du prince de Marlborough, et du prince de Nassau-frise, a la haye*. Ова принчевска „војна историја” луксузне опреме, илустрована је гравирама на којима су портрети војсковођа, прикази битака и опсада утврђења. Цело једно поглавље посвећено је опсади Београда. Мање луксузно, али вредно пажње је дело *Les fortifikaions de tout le monde, a dresde*, 1737, која говори о утврђењима целог света. Врло вредан и богато заступљен је фонд књига из 18. века, штампан у Бечу, писан готицом: *Panfangsgrunde der gesamten wel-tweisheit zum gebrauche der forlesungen, Wien 1769; Reglement fur die sammentlich=kaiserlich=kongliche infanterie, Wien, 1769*.¹²

Деветнаести век је век буђења националне свести српског народа. Српску револуцију, започету 1804. године, поред Срба, забележили су и европски великани као што је Леополд Ранке, који о томе пише у *Die*

10 Анђелија Радовић и Предраг Лажетић, *Војни музеј: 1878–2000* (Београд : Новинско-информативни центар „Војска”, 2000), 4.

11 Предраг Лажетић и Анђелија Радовић, *Војни музеј Београд: Military museum Belgrade* (Београд : Војни музеј, 2013), 102.

12 Анђелија Радовић, „Писано благо”, *Војска*, бр. 45 (1993): 39–40.

Serbische Revolutio, делу штапаном у Хамбургу, 1829. године. Ратна прошлост Балкана, нарочито ослободилачки ратови српског народа у 19. веку, оставили су трага у европској историографији. Многа дела су богата подацима о Војној крајини, Српском Војводству, Кнежевини Србији и Краљевини Србији, те Босни и Херцеговини. Штампана су у Бечу дела: *Dienst=Reglement für die kaiserlich=königliche infanterie*, 1808. и *Militär schematismus des österreichischen kaiserthumes*, 1838.

Преглед ових дела говори о богатој и разноврсној збирци старе штампане књиге у фонду Војног музеја.

Педагошки музеј

Педагошки музеј је једна од најстаријих институција ове врсте у Србији. На иницијативу Учитељског удружења, а са циљем да прикупља и чува наставна средства и све друге предмете од историјског значаја за основне школе и учитеље, Школски музеј основан је 1896. године. Током више од једног века постојања, прикупљено је неколико десетина хиљада уџбеника, наставних средстава, фотографија и докумената, који сведоче о раду српских школа од почетка 19. века до данас. Током свог постојања, Музеј се неколико пута селио, а од 1969. смештен је у зграду некадашње Београдске реалке, подигнуте око 1840, односно у кући Цветка Рајовића, тадашњег управитеља вароши београдске.¹³

У Педагошком музеју се данас чува преко 45000 музејских предмета (разноврсног музејског материјала и грађе), разврстаног према садржају у збирке. Највећа збирка у Музеју, по обиму, је Библиотека која садржи:

Збирку педагошке литературе и педагошко-методских дела;

Збирку опште-друштвене литературе;

Збирку уџбеника из свих наставних области и за све нивое образовања;

Збирку школских извештаја и споменица школа;

Збирку старих књига (1777–1867);

Збирку педагошке периодике.

У Музеју се чува књига инвентара која обухвата попис раритета, а вођена је од 26. фебруара 1963. до 28. августа 1970. године. Она садржи 406 наслова старе штампане књиге до 1867. године, укључујући и

¹³ Педагошки музеј, <http://www.pedagoskimuzej.org.rs/istorijat-muzeja> (преузето 3. 4. 2018).

привезе, рукописну књигу Молитве (руком је исписао Илија Јаковљевић, учитељ из Бранковине, 1831), четири наслова који не припадају корпусу старе књиге, 35 фототипских издања (*Мирослављево јеванђеље*, Беч, 1897; *Душанов законик*, настао по Призренском рукопису око 1500, Београд 1953; *Радослављево јеванђеље* из 1429, Београд 2001; *Окѿиоих ѿеѿоѿласник* из 1494, Београд 1973). Од 1970. године приступило се реинвентарисању целокупног фонда и том приликом наслови старих књига реинвентарисани су и укључени у општи књижни фонд.¹⁴

На основу извештаја о надзору старе и ретке библиотечке грађе може се констатовати озбиљан проблем. Утврђено је да већина установа не поступа по *Закону о културним добрима* (Службени гласник РС, бр. 71/94) и по *Правилнику о рејисѿирима сѿарих и рејѿких књѿа* (Сл. гласник РС, бр. 51/96). Велики број не поседује документацију о примерцима старих књига које су већ проглашене за културно добро, не води регистар културних добара, Народној библиотеци Србије не доставља податке о културним добрима које поседује (за потребе Централног регистра културних добара), нити предлоге за категоризацију и проглашавање старе и ретке књиге за културно добро од изузетног и великог значаја. У појединим установама, где се старе и ретке књиге третирају као музеалије, не постоје каталог ни инвентарне књиге за ову грађу. Према *Закону о културним добрима* и *Закону о библиотечкој делатности* књиге се не могу третирати као музеалије, већ се као библиотечка грађа морају обрађивати према важећим међународним стандардима. Таква грађа не мора се издвојити и припојити библиотеци музеја, али се мора обрадити као библиотечка а не музеолошка грађа.¹⁵

Педагошки музеј је светао пример како треба издвојити наслове старих књига као посебне целине и формирати збирке старе и ретке књиге. Да би се обавили сви неопходни послови везани за формирање музејске збирке, припремљен је пројекат Збирка старих и ретких књига Педагошког музеја, започет 2011. године, а континуирано је трајао до 2014. године. Пројекат се реализовао по конкурс за суфинансирање пројеката у области заштите културног наслеђа Министарства за културу и информисање Републике Србије и Скупштине града Београда – Секретаријата за културу. Каталожки су представљене српске књиге,

14 Бранислава Јордановић, *Зайисано раѿи сећања у бугуће* (Београд: Педагошки музеј, 2014), 12–15.

15 Марина Митрић, „Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми”, https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2619 (преузето 20. 3. 2018).

штампане до 1867. (гранична година за стару књигу). Збирку највећим делом чине оригинална дела, потом прерађена и преведена дела. Најстарија књига у збирци потиче из 1755, а најмлађа је из 1867. године.

У Каталогy су описи распоређени хронолошки, а у оквиру године поређани су азбучним редом (по аутору или насловy). Сваки примерак је описан појединачно, а књиге у овој збирци штампане су ћирилицом (грађанском и ређе црквеном), а један наслов латиницом. Библиографске описе књига прате илустративни прилози (насловне стране, илустрације из књига, уз поједине су и портрети аутора са краћим биографским подацима). Поред књига, Каталогом су обухваћени и алманаси, календари, школски извештаји, који су обрађени и сигнирани као књиге. Из 18. века је 17 наслова и припадају старој и реткој библиотечкој грађи од изузетног значаја. Најстарија књига у фонду Педагошког музеја је Грамматика в' ползѸ и оупотребленіе отроковъ Сербских (Грамматика в ползу и употребленіе отроков Сербских) Мелетија Смотрицког из средине 18. века, 1755. године. Затим се ређају: Краткое введеніе въ історію происхожденіа славено-сербскаго народа... Павла Јулинца, из 1765. године; Иѡѡка іерополітѡка или Філософїа, јеромонаха пострижника манастира Вердника из 1774. године. Ту је и књига Платона Левшина Православное оученіе или Сокращенная христїанская богословїа... из 1784. године, па Нѣмецкїй и сербскїй словарь из 1791, штампане код Јосефа Курцбека; Грамматика италїанская Викентија Љуштина из 1794. Значајне су и четири књиге Јована Рајића, архимандрита манастира Ковиль, две из 1794: Исторїя разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгарь, Хорватовъ и Сербовъ; у два дела, а четврти део је објављен 1795, када је објављена и Прибавленіе содержащее Важная письменная Доказательства къ изясненію исторїи славенскихъ народовъ. *Рајићева Историја* у 4 тома је српским писцима била главни извор историјске грађе и прва српска књига штампана помоћу пренумерације.¹⁶

Наслови од 1801. до 1867. године припадају старој и реткој библиотечкој грађи од великог значаја. У Музеју се чувају дела Атанасија Стојковића (1773–1832), доктора филозофије (физичких и математичких наука) и првог српског физичара. Он је аутор тротомне *Фѡсике* (из 1801, 1802. и 1803. године), у оно време прве, најпотпуније, највеће и најзнаменитије књиге из природних наука. Као присталица идеја Доситеја Обрадовића, написао је ово дело са циљем да научи и просвети свој српски род и ос-

¹⁶ Бранислава Јордановић: *Записано ради сећања у будуће* (Београд: Педагошки музеј, 2014), 31.

лободи га сујеверја. У поднаслову пише да је „простим језиком писана за род славено-сербскиј”, штампана је у Будиму, у штампарији Краљевског универзитета. Ту су и књиге које до сада нису забележене у библиографским изворима: Филип Христић Кратка рачуница: за основне србске школе, Београдъ, 1850. и Прва знања за основне Србске школе, 1867; Јован Рајић Катихисисъ малй, или Сокращенное Православное исповѣданіе: во оупотребленіе Славено-Сербска юности сочиненно, 1851. године. Више има књига из друштвених наука, с посебним акцентом на педагошке књиге, као што су први уџбеници Атанасија Стојковића, Атанасија Николића, Вука Маринковића, Емилијана Јосимовића. На полици старе и ретке књиге налазе се дела Доситеја и Вука, Његоша, Бранка Радичевића, преводи познатих стваралаца Леополда Ранкеа, Цицерона.

Прву географију у Срба написао је 1804. године Павле Соларић Кључић у мое Землеописаніе, штампао у Венецији код Пана Теодосијева. Исте године објављује и Ново гражданско Землеописаніе, у 2 дела са 37 географских карти. Занимљива је и Численица или Наука рачуна Дошенивића из 1809. као једна од најстаријих књига из математике код Срба. Штамана је у Будиму у штампарији Краљевског унгарског универзитета. Имала је 200 пренумераната, највише трговаца. Численица је једини штампани уџбеник за који се зна да је коришћен у београдској Великој школи у доба Првог српског устанка¹⁷.

Писменица сербског језика: по говору простога народа написана Вуком Стефановићем Сербјанцем, 1814. године штампана је у царској Виени, у печатњи Јоана Шнирера, а посвећена „пречестњеншему господину Мелентиу Никшићу”. Српски рјечник: истолкован њемачким и латинским ријечма, скупио га и на свијет издао Вук Стефановић, штампан у Бечу, 1818. године су само од неких дела оца српске азбуке које Музеј има. Чува се и Жизнь и подвиги князяз Милоша Обреновича, верховнаго вождя и предводителя народа сербскаго, штампана у Санктпетербургу, у штампарији тј. типографији Н. Греча, из 1825. Од Доситејевих дела сачувани су Мезимаць Г. Досиѳеа Обрадовича: Часть втора Собраня разныхъ Нравоучителныхъ Вещей въ ползу и увеселеніе, штампан у Будиму у Краљевском мађарском свеучилишту, 1818. године, Писма Досиѳеа Обрадовића, као продуженіе (наставак) Живота и приключенія, штампана код Глигорија Возаревића у Београду у Књаже-ско-србској типографији, 1833 (постхумно), као и Басне. Историја Сербіе:

¹⁷ Бранислава Јордановић: *Записано ради сећања у будуће* (Београд: Педагошки музеј, 2014), 39.

одъ почетка 1813-е до конца 1815-те, Симе Милутиновића Сарајлије, издата у Лајпцигу 1837. део је културног блага Педагошког музеја. Значајна су и дела Георгија Магарашевића, оснивача и првог уредника Летописа Матице српске: *Исторія најважніи политични европейски приключенія : от Вієнског мира 1809. до 1821. год.*, штампана у Бечу „у печатњи содружества Мехитаристическог”, 1823 (постхумно и 1831) у Будиму, његова *Кратка всемірна историја*. И Његош је сачуван: *Лажни цар Шћепан Мали*, штампан у Трсту, 1851, издао Андрија Стојковић, Вуковом азбуком, затим *Песме Бранка Радичевића*, штампане исте године у Бечу, у Јерменском манастиру. Из последње граничне године 1867. има 15 наслова. Спомињемо Стојана Новаковића и његов Мали извод из историје српске књижевности за вишу женску школу, Јосифа Панчића и Јестаственица минерологија и геологија.

Збирка је посебно значајна по својој специфичности, јер је превасходно чине педагошке књиге, тј. уџбеници и приручници који су наменски писани за коришћење у српским школама у 18. и првој половини 19. века, али има и оних књига које нису наменски штампане као уџбеници, а да су се тако, због оскудице користиле. Први штампани уџбеници за основну школу су: *Часловац* (1835), *Крајко хришћанско ѿученије за српску децу*, превод са руског Глигорија Зорића (1837), *Српски буквар или нова азбучна књијжница* Петра Радовановића, *Мали учийшељ или српски буквар* Глигорија Зорића, *Мала читаоница за начелно уѿражњеније младежи*, прва читанка штампана у Србији (1839) Димитрија Исаиловића и његов превод *Немачкој буквара* (1837), *Крајки кайихизис* и *Крајка свјашћана истѿорија* архимандрида Гаврила Поповића и прва *Рачуница* (Рачуница за учећу се младеж у народнымъ училиштима Княжества Србије) Симеона Прице (1843).¹⁸

Публикације штампане до 1867. физички су издвојене из општег књижног фонда у складу са Законом.¹⁹ Сачињен је списак публикација које припадају корпусу старе књиге поштујући принципе ретроспективне националне библиографије (писане на српском језику, аутори су Срби, а штампане су изван територије Србије). Овај Каталог је намењен пре свега историчарима школства јер пружа обиље података, али је и драгоцен извор за све категорије истраживача и значајан је за регистар културних добара.

¹⁸ Исто, 18.

¹⁹ „Закон о старој и реткој библиотечкој грађи”, *Службени гласник Републике Србије*, бр. 52 (2011).

Музеј позоришне уметности Србије

Непосредан повод оснивања Музеја позоришне уметности Србије била је изложба поводом осамдесет година од отварања зграде Народног позоришта у Београду. Прва велика изложба, организована 1949. године, приказала је целокупну делатност Народног позоришта од оснивања и период развоја позоришног живота у Београду. Током припреме изложбе родила се идеја оснивања позоришног музеја, чији би задатак био да прикупља, чува и проучава материјал који је драгоцен за историју и развој позоришне уметности у Србији. Музеј позоришне уметности Србије основан је 28. новембра 1950. године, Уредбом министра за науку и културу Народне Републике Србије, са задатком да прикупља, чува, проучава и излаже материјал од значаја за развој позоришне уметности у Србији, као и материјал који се односи на живот и рад истакнутих чланова позоришта. Библиотека Музеја позоришне уметности Србије у Београду формирана је 1952. године, када се први пут помиње као *Одељење Библиотеке, Хемерошке и Позоришне библиотеграфије*, па све до формирања савременог одељења под називом *Библиотека, Хемерошка и Дијитална колекција*.²⁰

Фонд библиотеке Музеја обухвата више од 9.000 инвентарисаних монографских публикација и преко две стотине наслова периодике. Посебну целину чине заоставштине уметника Душана Ристића и Мишела Ковачевића, чије библиотеке броје нешто мање од 3000 јединица.

Фонд је смештен по систему УДК и обухвата све тематске целине значајне за проучавање и бављење позоришном уметношћу (историја, теорија и позоришна критика, национална и инострана драмска књижевност, историја и теорија драме, књижевна критика, биографије истакнутих позоришних стваралаца, сценографија, костимографија, најзначајније енциклопедије и приручници из ових области). Библиотека Музеја позоришне уметности Србије поседује богату збирку, више од 100 старих и ретких књига из 18. и 19. века, која се са посебном пажњом попуњава.²¹ Најстарија књига је издање Голдонијевих комедија²² из 1761. године, а изузетну вредност има и париско издање Расинових дела из 1769, Молијерова дела, штампана у Берлину 1788, корисна илустрована

20 Оља Стојановић, „Библиотека музеја позоришне уметности Србије у Београду од оснивања до данас”, *Библиотекар*, бр. 1–2 (2016).

21 Исто.

22 Карло Голдони, *Терјовци: комедија у шри актиа* (Лајпциг, 1787).

издања попут Гогољевог Ревизора из 1885. са фотографијама поставке Императорског московског малог театра, или издање Шекспирових комада из 1882. са илустрацијама сер Џона Гилберта... У овом фонду налазе се најзначајнија дела српске књижевности, као што је Доситејево дело Собрание разных нравоучительных вещей: въ пользу и увеселение Досиѣеѣмъ Обрадовичемъ, а штампано Въ Виѣннѣ: При Г. Стеф. Новаковичѣ, 1793, Трагедіа сирѣчь Печалнаѣ повѣсть ѿ смерти послѣднегѿ *ц(а)рѣ* сербскагѿ Уроша Пѣтагѿ, *и ѿ* паденіи сербскагѿ царства, Јована Рајића, штампана у Будиму 1789. године, или како пише „сочинена и произведена апслг [тј. 1733] года в° Карловцѣ Сремском°, а нѣнѣ пречищена и исправлена предлагаетсѣ трѣдом° и тцаніем° І. Р°”, на полици је Видаковићева Историја о прекрасном Јосифу, из 1805. године.²³ Значајна су дела Јоакима Вујића из 1828. године: Путешествіе по Сербіи: во кратцѣ собственномѣ рукомѣ нѣговомѣ списано у Крагоевцу у Сербіи;²⁴ више дела Ивана Гундулића: *Diana, I Armida: pjesanzi slošceni po gosparu Givu Fr. Gundulichja vlastelinu dubrovackomu*²⁵, 3. изд. објављено у Дубровнику 1837; затим *Proserpina: scjalosno prikasanje*,²⁶ из 1843; Лажни цар Шћепан Мали: Историческо Збитије Осамнајестога Вијека / Пјесмотрорје Његове Свијетлости Петра Петровића Његоша, Владике и Господара Црнегоре, у Трсту је издао друго значајно име српске културе, Андрија Стојковић, 1851. године; Горскій віенаць: историческо событіе при свршетку *XVII віека / сочиненіе П.П.Н. владыке црногорскоїа*, издање из 1860. године,²⁷ више дела Јована Стерије Поповића: Невиностъ или Светиславъ и Милева: жалостно позориште у петъ дѣйствія / Иоанномъ С. Поповичемъ Мудролюбія Слушателѣмъ сочинѣно, штампано у Пешти трошкомъ Матице србске, 1827; *Живоїѣ и вишејска воеваня славноїѣ кнеза ейирскоїа Борѣа Касіриоїа Скендербеїа / оїисана Иоанномъ С. Поїовичемъ мудролюбія слушательѣмъ*, такође штампано у Пешти трошкомъ Јосифа Миловука, 1828; *Милошъ Обилићъ: юначко ѿзоришиѣ у ѣѣиѣ гѣвистіѣвїа / сочинѣно Иоанномъ Б. С.*

23 Ёсторіа ѿ прекрасном° Ёсифу / На Стїхове составлена Милованом° Видаковичем°.... - [Нови Сад] : На тїп° же издата Г. Дамїаном° Каїлицїи..., 1805 (В° Бїдинѣ градѣ : Печатана писменѣ Славено-Сербскїѣ Печатни Кралевскагѿ Всеїчилишта Пештанскагѿ.

24 Јоакїма Вуича... *Путешествїе по Сербїи: во крайцѣ собственномѣ рукомѣ нѣговомѣ списано у Країоевцу у Сербїи. Будим: Печайано у Славено-Сербскої и востїочны ꝑрочи языка ꝑечайни Кралевскаїо Всеучилища Пешїанскаїо*, 1828.

25 Dživo Gundulić. *Diana i Armida: pjesanzi* (Dubrovnik, 1837).

26 Dživo Gundulić. *Proserpina: scjalosno prikasanje* (Dubrovnik, 1843).

27 Издање које су прештампали Иво Врбица и Томо Мицковић из Црне Горе.

*Појовичемъ мудролюбія слушаѣлѣмъ.... издано Јосифомъ Миловукомъ, 1828. године. Посебно место ове збирке чине преводи Милована Видаковића, штампани средином 19. века, као што су дело Јохана Јакоба Енгела: *Благородный отрокъ: весела игра / драматическое измышление, сѣ немецкога езика на сербскій преведено Милованомъ Видаковичемъ профессоромъ, штампано у Будиму: писмены кралѣвскаго Всеучилища Пештанскогъ, 1836. и Божидара Радичевића: Вилхелм Тел: Драматичка игра / од Фридриха Шилера; преведена Божидаром Радичевићем, штампано у Бечу, у штампарији Јерменскога манастира, 1847. године.**

Библиотека има строго утврђена правила коришћења фонда.²⁸ Библиотечки материјал се не износи из зграде Музеја, а старе и ретке публикације, као и публикације које имају својство културног добра користе се искључиво уз присуство библиотечког радника.

Закључак

Библиотеке у установама културе усмерене су ка очувању културне баштине, те у својим фондовима чувају старе и ретке књиге, законом заштићене као културна добра, који сведоче о богатој традицији Београда и Србије, а књиге су стизале са различитих мердијана. У збиркама Војног музеја, Педагошког музеја и Музеја позоришне уметности, налазе се књиге из области књижевности, историје, историје књижевности, природних и војних наука, религиозне и црквене књиге. Оне су писане на црквенословенском, славеносрпском, српском и руском језику. Велики број најстаријих штампаних књига, које се налазе у фондовима ових музеја штампан је у Венецији. У збиркама се чувају и дела штампана током 17. века у Бечу, Нирнбергу, Амстердаму, а током 18. и 19. века стизале су у Србију из познатих штампарија у Бечу, Будиму, Пешти, Лајпцигу.

У музејским библиотекама присутна је тежња да се корисницима, који проучавају дела из збирки рукописне и старе штампане књиге (професори Универзитета, научни радници, студенти постдипломских студија, запослени у музејским установама), изађе у сусрет и омогући им се стручна помоћ и приступ овим збиркама, у просторијама музеја.

²⁸ *Правилник о раду библиотеке Музеја позоришне уметности Србије – установе културе од националне значаја (специјална библиотека)*, <http://mpus.org.rs/wp-content/uploads/2016/11/Pravilnik-o-radu-Biblioeke-MPUS-201611.pdf> (преузето 24. 4. 2018).

Литература

1. „Закон о библиотечко-информационој делатности”, *Службени гласник Републике Србије*, бр 52 (2011).
2. „Закон о старој и реткој библиотечкој грађи”, *Службени гласник Републике Србије*, бр 52 (2011).
3. Костић, Мита, Рајко Веселиновић, Јован Деретић, Владимир Грујић, Живота Михаиловић, Лазар Чурчић, Павле Васић, Душица Стошић. *Српска шtamпана књига 18. века: каталог*. Београд: Народна библиотека Србије; Нови Сад: Матица српска, 1963.
4. Јордановић, Бранислава. *Записано ради сећања у будуће: Збирка старих књига Педагошког музеја: (1755–1867): каталог*. Београд: Педагошки музеј, 2014.
5. Крстић, Катарина и Оливера Настић, „Специјалне музејске библиотеке код нас и у свету: историјат и карактеристике библиотека музеја савремених визуелних уметности”. *Панчевачко чашалиште*, бр. 15 (новембар 2009): 48–51.
6. Лажетић, Предраг и Анђелија Радовић. *Војни музеј Београд: Military museum Belgrade*. Београд: Војни музеј, 2013.
7. Митрић, Марина, „Специјалне библиотеке у установама културе – стање и проблеми”, https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=2619 (преузето 20. 3. 2018).
8. Педагошки музеј, <http://www.pedagoskimuzej.org.rs/istorijat-muzeja/> (преузето 3. 4. 2018).
9. *Правилник о раду библиотеке Музеја позоришне уметности Србије – установе културе од националног значаја (специјална библиотека)*, <http://mpus.org.rs/wp-content/uploads/2016/11/Pravilnik-o-radu-Biblioteke-MPUS-201611.pdf> (преузето 24. 4. 2018).
10. Радовић, Анђелија. „Писано благо”. *Војска*, Год 2, бр. 45 (1993): 39–40.
11. Радовић, Анђелија и Предраг Лажетић. *Војни музеј: 1878–2000*. Београд: Војни музеј; Новинско-информативни центар „Војска”, 2000.
12. Радојичић, Ђорђе Сп. *Рукописна и штампана књига*. Београд: Музеј примењене уметности, 1952.
13. Стојановић, Оља. „Библиотека музеја позоришне уметности Србије у Београду од оснивања до данас”. *Библиотекар*, бр. 1–2 (2016).
14. Цернић, Луција, Љупка Васиљев, Нада Синдик, Катарина Мано-Зиси, Сениша Живковић. *Стара српска рукописна и штампана књига: из београдских збирки: каталог издања*. Београд: Народна библиотека Србије; Културно-просветна заједница Србије, 1984.

Summary: The Serbian capital has 52 museums (artistic, cultural-historical, memorial, technical and natural-history museums) whose interesting settings, rich treasures and a large number of representative objects speak about the most diverse periods of life in Belgrade. Some museums in their libraries keep a manuscript and an old printed book as a cultural and scientific treasure that presents a testimony of how the city was created, at what time and on what occasion it

evolved. The composition of collections of manuscript and old printed books of Belgrade's museums is diverse, thematic and linguistic, and the paper will include funds from the Military Museum, the Pedagogical Museum, and the Museum of Theater Art of Serbia.

Keywords: Museums in Belgrade, museum libraries, manuscripts in the old printed book in Belgrade, Pedagogical Museum, Military Museum, Museum of Theatrical Art of Serbia